

Centraal Bureau
voor de Statistiek

De Nederlandse economie

De opkomst van nieuwe militaire supermachten

**De gedaalde uitgaven aan defensie door
Nederland en de NAVO in internationaal
perspectief**

2015 | 04

Frank Notten

Inhoud

1. Inleiding 3
 2. Uitgaven aan defensie door Nederland en andere NAVO-lidstaten 4
 3. De NAVO vergeleken met de rest van de wereld 9
 4. Aantal militairen in Nederland en vergelijkbare landen 11
 5. Conclusie 12
- Literatuurlijst 13

De uitgaven van het ministerie van Defensie bevonden zich in 2014 op het laagste niveau ooit. Sinds het begin van de metingen in 1929 werd er in verhouding tot de omvang van de economie niet eerder zo weinig door Defensie uitgegeven. De dalende defensie-uitgaven van Nederland staan niet op zich. Ook die van veel andere Europese NAVO-lidstaten namen de laatste decennia onder druk van bezuinigingen af. De Verenigde Staten vormden hierop sinds de aanval op de Twin Towers van 11 september 2001 een uitzondering. Haar defensie-uitgaven stegen in het daaropvolgende decennium tot grote hoogte. Sinds 2011 wordt er in de VS echter ook bezuinigd op defensie. China, Rusland en Saoedi-Arabië hebben daarentegen hun uitgaven aan defensie de laatste jaren juist sterk verhoogd, waardoor de militaire machtsverhoudingen aan het verschuiven zijn. Onder druk van internationale spanningen willen NAVO-lidstaten haar defensie-uitgaven nu ook weer verhogen.

1. Inleiding

De belangstelling voor defensie is in Nederland en andere Europese landen groter dan het in lange tijd geweest is. Dit komt vooral door de verdere escalatie van de conflicten in het Midden-Oosten, culminerend in het uitroepen van de Islamitische Staat in juni 2014, en de crisis in Oekraïne (formele aansluiting van de Krim bij Rusland in maart 2014). In september 2014 spraken de NAVO-lidstaten af dat alle lidstaten binnen tien jaar weer zouden voldoen aan de NAVO-norm. Volgens deze in de jaren negentig ingevoerde norm zouden alle lidstaten minimaal 2 procent van hun bbp (de omvang van de economie) moeten uitgeven aan defensie. Slechts weinig lidstaten hebben zich de afgelopen jaren aan deze norm gehouden en ook nu is er geen sprake van een bindende afspraak.

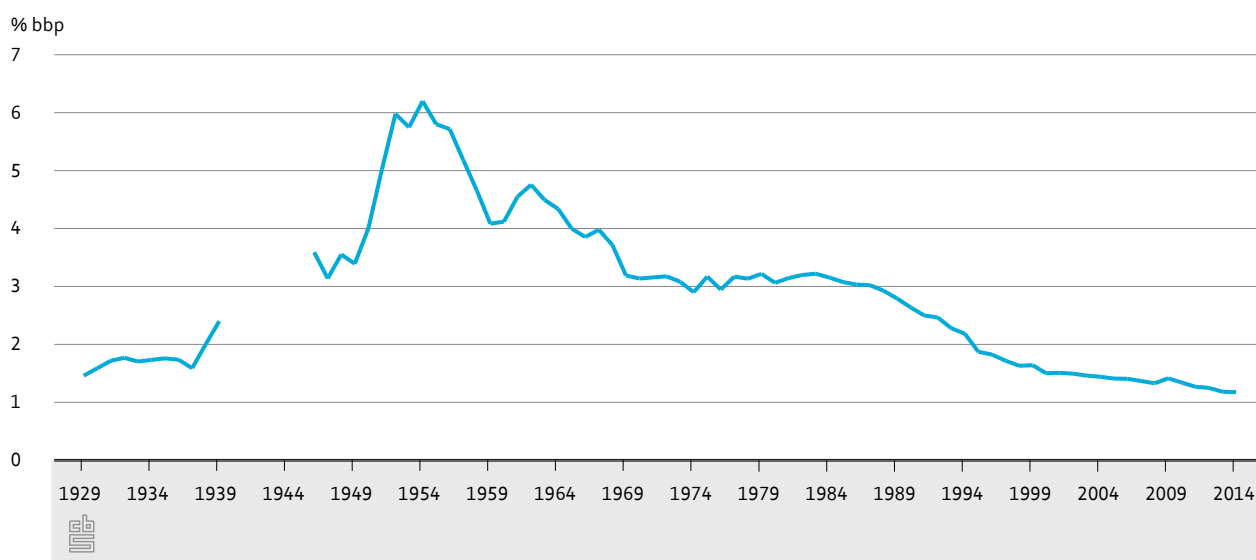
Waar de defensie-uitgaven van NAVO-lidstaten sinds de val van de Berlijnse Muur onder druk staan, is het beeld buiten de NAVO heel anders. Veel niet-NAVO-landen hebben de militaire uitgaven de laatste decennia stevig opgeschroefd, waardoor de internationale militaire verhoudingen langzamerhand verschuiven. Vooral Rusland, China en Saoedi-Arabië geven de laatste jaren steeds meer geld uit aan defensie.

In dit artikel worden allereerst de Nederlandse overheidsuitgaven aan defensie vergeleken met die van andere NAVO-lidstaten. Nederland zit fors onder de NAVO-norm, maar het is niet het enige land. Een vergelijking met landen als België, Duitsland en Groot-Britannië dringt zich daarom op. Na de intra-NAVO-vergelijking worden de militaire uitgaven van NAVO-landen vergeleken met die van andere landen, zoals China en Rusland. Bij de uitgaven van niet-NAVO-landen moet noodgedwongen wel uitgegaan worden van andere definities en bronnen; ook bij de vergelijkbaarheid van het cijfermateriaal wordt daarom stilgestaan. Een vergelijking van de actuele omvang of iets als de 'slagkracht' van de verschillende krijgsmachten blijft in dit artikel beperkt tot een vergelijking van het aantal militairen van een aantal NAVO-landen. Van dat verschil in slagkracht geeft het verschil in uitgaven of aantal militairen uiteraard slechts een indicatie.

2. Uitgaven aan defensie door Nederland en andere NAVO-lidstaten

De uitgaven van het Nederlandse ministerie van Defensie dalen al decennialang. Sinds deze uitgaven in 1954 meer dan 6 procent van het bbp besloegen, is dit percentage afgenomen: eerst snel en schokkerig, maar sinds midden jaren negentig langzaam en geleidelijk. Toen de Muur in 1989 viel, lagen de uitgaven van het ministerie nog steeds op 2,8 procent van het bbp. Inmiddels komen ze nauwelijks boven de 1 procent uit: nooit eerder sinds het begin van de metingen in 1929 lagen de uitgaven van Defensie relatief gezien zo laag.

2.1 Uitgaven van het ministerie van Defensie, Nederland

Bron: CBS.

De daling van de uitgaven aan defensie vertaalt zich naar een afnemende hoeveelheid militaire middelen. In 1991 had Nederland bijvoorbeeld nog de beschikking over 211 gevechtsvliegtuigen van het type F-16; deze werden vanaf 1979 aangeschaft. Hiervan zijn er nu nog 61 operationeel.¹⁾ De opvolger van de F-16 is de F-35, eerder bekend als de Joint Strike Fighter (JSF). Nederland heeft in 2013 al twee testvliegtuigen aangeschaft. Vanaf 2019 zal Nederland 37 van deze nieuwe jachtvliegtuigen kopen.²⁾ Vanaf die datum gaan ook de laatste F-16's met pensioen.

Ook werden er in de jaren tachtig 913 Leopard-tanks aangeschaft. Inmiddels zijn deze niet meer operationeel: de meeste werden verkocht aan andere landen. Begin 2015 waren er

¹⁾ Rekenkamer (2015).

²⁾ Defensie (2015).

nog 15 over. Deze zijn echter uit de verkoop gehaald. Door de toegenomen internationale spanningen bestudeert Defensie de mogelijkheid om deze tanks weer te gaan gebruiken.³⁾

2.2 Aantal militaire middelen Nederlandse krijgsmacht, 1991-2015¹⁾

	1991	2015
Fregatten	15	6
Bevoorradingsschepen	2	1
Mijnenbestrijdingsvaartuigen	26	10
Onderzeeboten	5	4
Tanks	913	0
Pantser(gevechts)voertuigen	2 889	729
Pantserinfanteriebataljons	15	7
Artilleriegeschut	481	18
Jachtvliegtuigen	211	68
Transport- en gevechtshelikopters	114	78
Maritieme patrouillevliegtuigen	13	0

Bron: HCSS (2012), p. 27.

¹⁾ De data voor 2015 zijn in 2012 door HCSS geschat. Recente data staan op www.defensie.nl. Deze zijn door definitieverschillen echter niet vergelijkbaar met 1991.

De defensie-uitgaven van de Nederlandse overheid volgens de COFOG-indeling (Classification of the Functions of Government, waarin de overheidsuitgaven naar functie worden verdeeld, zie kader) kwamen voor 2014 uit op 7,4 miljard euro. Hiermee lagen ze met 1,1 procent van het bbp ruim onder de NAVO-norm van 2 procent. Om aan de norm te voldoen hadden de uitgaven 5,9 miljard euro hoger moeten zijn. De meeste lidstaten van de NAVO voldoen niet aan de norm.⁴⁾ Buurlanden België en Duitsland gaven relatief gezien nog minder uit aan defensie dan Nederland. Griekenland, Turkije, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten waren de enige NAVO-lidstaten die in 2013 wel aan de norm voldeden. Het gewogen gemiddelde van de NAVO lag op 2,6 procent van het bbp. Dit komt vooral door het grote gewicht van de VS in dit cijfer. Zonder de VS ligt het gewogen gemiddelde van de NAVO op 1,6 procent van het bbp.

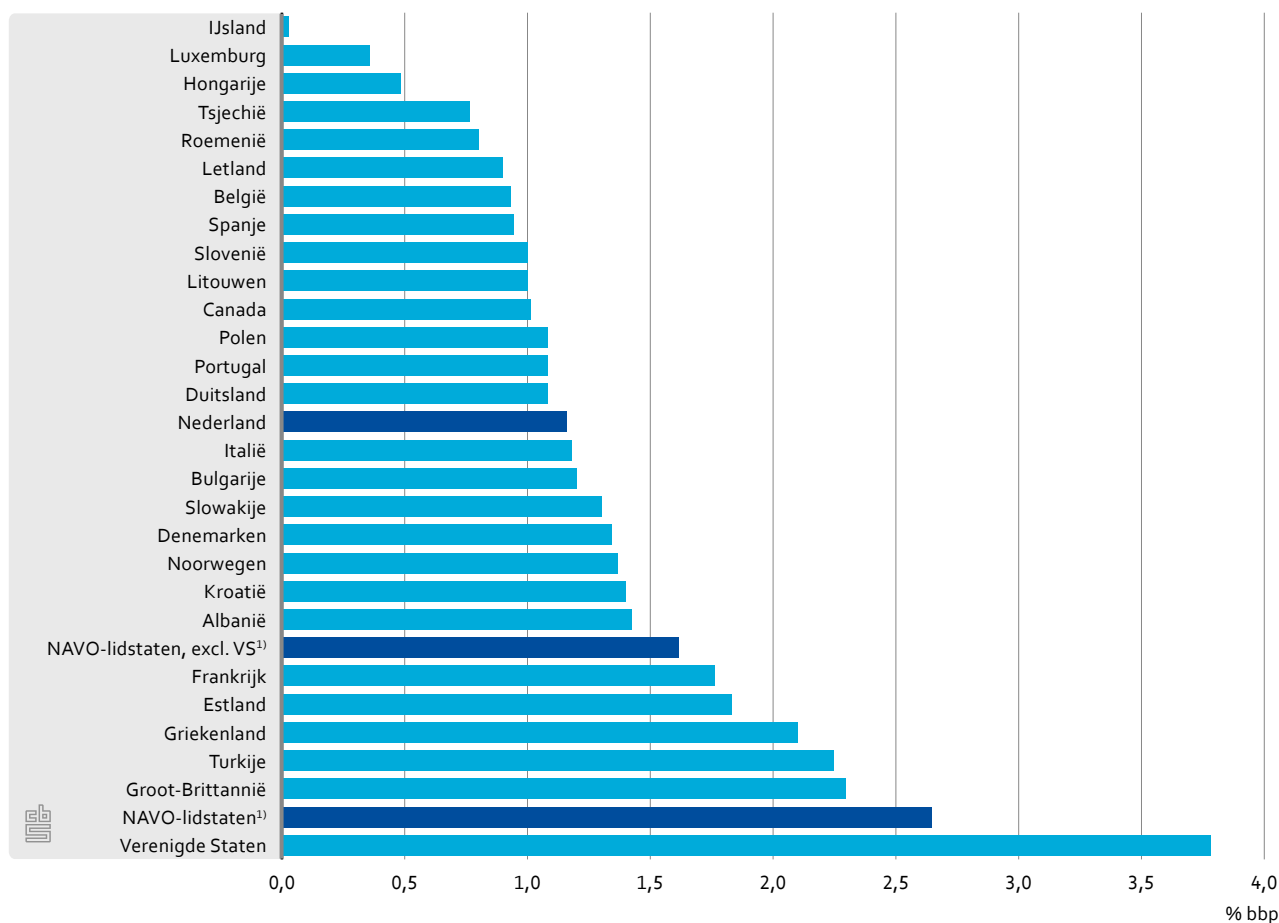
De daling van de Nederlandse defensie-uitgaven als percentage van het bbp zette na de val van de Muur bijna onafgebroken door. Dit kwam niet alleen door het einde van de Koude Oorlog en het afschaffen van de dienstplicht, maar was ook een gevolg van de bezuinigingen eind jaren negentig, onder meer ingezet om aan de Europese schuldnorm te kunnen voldoen. De Nederlandse uitgaven aan defensie lagen de laatste twintig jaar telkens ongeveer een half procentpunt van het bbp onder het gemiddelde van die van de andere NAVO-lidstaten (buiten de VS).

De invallen in Afghanistan (2001) en Irak (2003) resulteerden in een verhoging van vooral de Amerikaanse uitgaven aan defensie. Doordat het bbp vanwege de kredietcrisis in 2009 in veel landen daalde, gingen de relatieve defensie-uitgaven in dat jaar eerst nog omhoog. Ook werd de aanwezigheid van NAVO-militairen in Afghanistan in 2008 flink opgeschroefd. Sinds 2010 lijkt er binnen de NAVO echter overal sprake van een afname. Deze is het sterkst zichtbaar bij de Verenigde Staten, waar de defensie-uitgaven daalden van 4,7 procent van het bbp in

³⁾ Reformatorisch Dagblad (2015).

⁴⁾ Van de meeste NAVO-lidstaten zijn nog geen vergelijkbare COFOG-cijfers beschikbaar over 2014. De vergelijking wordt daarom over 2013 gemaakt. Zie ook kader.

2.3 Uitgaven aan defensie door NAVO-lidstaten, 2013

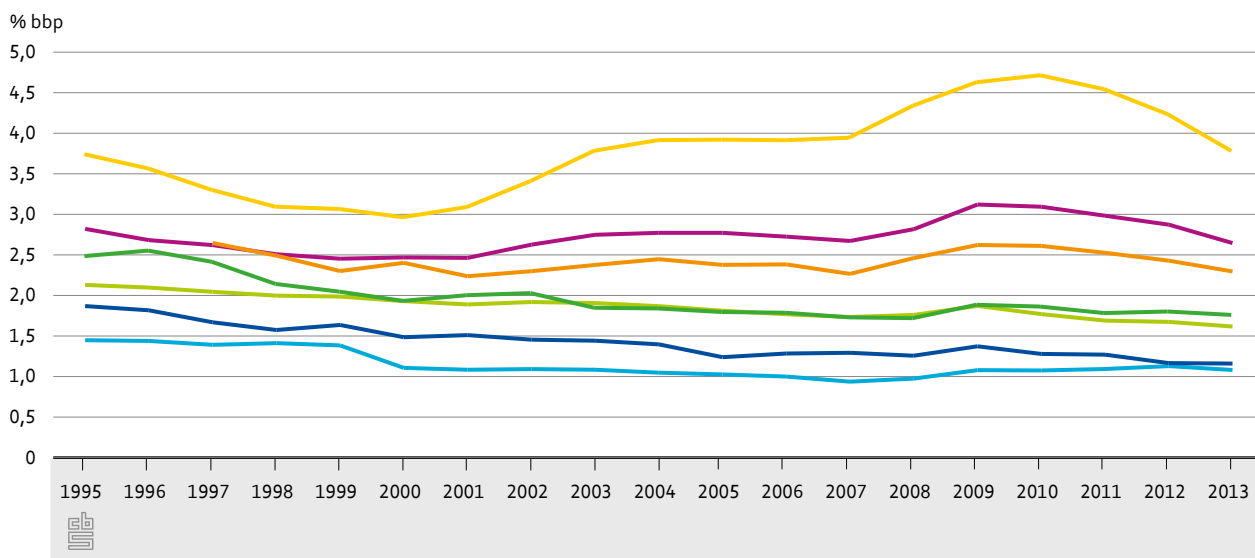
Bron: Eurostat en OESO. SIPRI voor NAVO-gemiddelde, Canada, Turkije en Armenië.
¹⁾ Gewogen gemiddelde.

2010 tot 3,8 procent in 2013, waardoor de eerdere stijging van na 2001 voor een deel weer ongedaan is gemaakt. De uitgaven aan defensie door de VS dalen mede door maatregelen om het overheidstekort terug te dringen middels de Budget Control Act van 2011.⁵⁾ De daling van de militaire uitgaven door overige NAVO-landen heeft in de meeste gevallen te maken met bezuinigingsmaatregelen naar aanleiding van de eurocrisis. De militaire uitgaven van Duitsland lagen echter verhoudingsgewijs al laag vóór de crisis. Sinds 2000 hebben onze oosterburen de defensie-uitgaven als percentage van het bbp constant gehouden op circa 1,1 procent.

Als de uitgaven aan defensie niet worden gerelateerd aan de grootte van de economie, maar aan de grootte van de bevolking, ontstaat er een ander beeld. Nederland geeft per hoofd van de bevolking 450 euro uit aan defensie. Hiermee staat het in de subtop van alle NAVO-lidstaten. Het verschil met de ranking van defensie-uitgaven als percentage van het bbp wordt uiteraard veroorzaakt doordat het bbp per hoofd van de bevolking in Nederland relatief hoog ligt. In Duitsland wordt er 370 euro per capita uitgegeven aan defensie. Ook op deze ranglijst springt de VS er bovenuit met 1 584 euro aan defensie-uitgaven per hoofd van de bevolking, gevolgd door Noorwegen, Groot-Brittannië, Denemarken en Frankrijk. IJsland onderhoudt geen leger, waardoor de uitgaven hieraan uiteraard verwaarloosbaar zijn.

⁵⁾ SIPRI (2015b), p. 2.

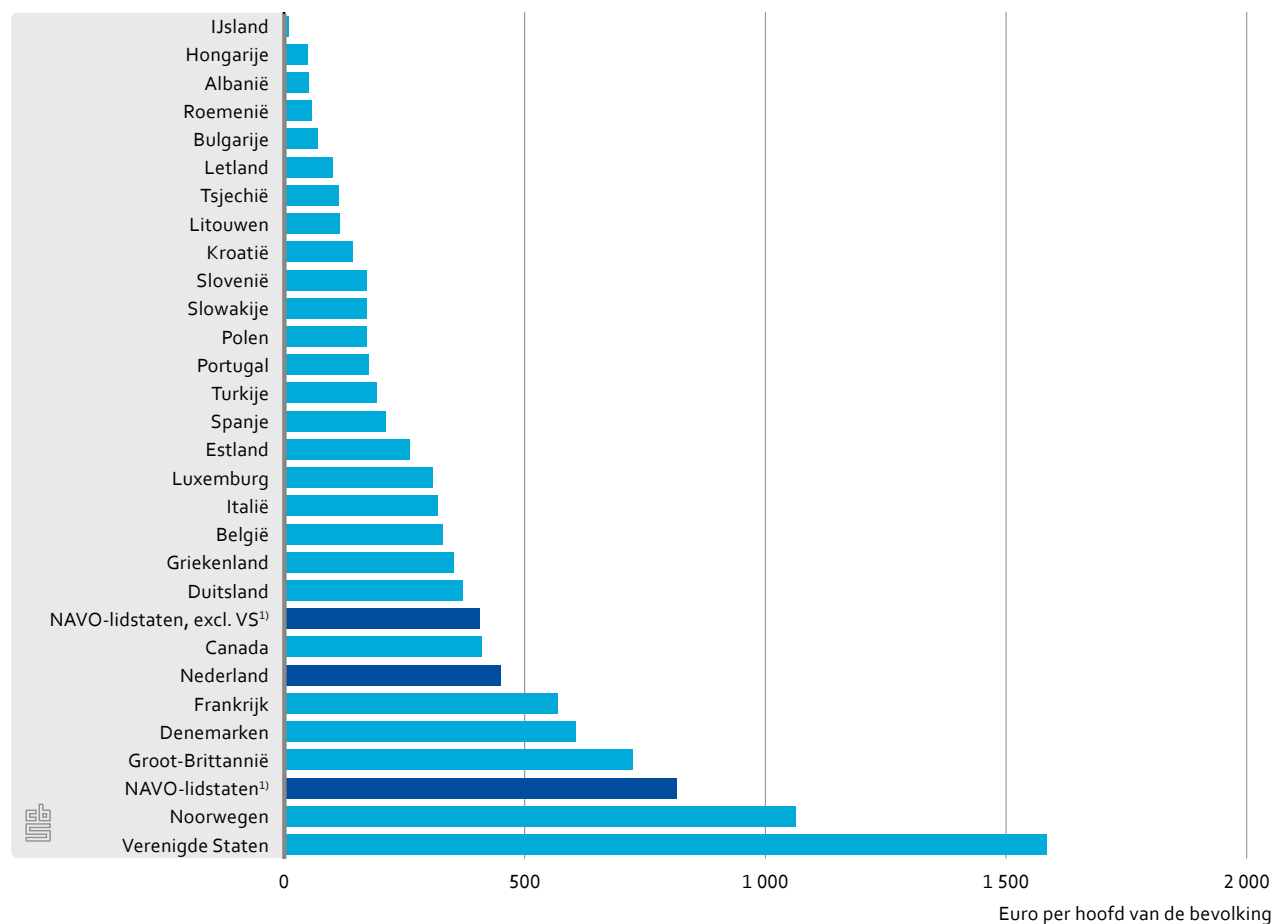
2.4 Uitgaven aan defensie

— Duitsland — Nederland — Navo-lidstaten excl. VS¹⁾ — Frankrijk
 — Groot-Brittannië — Navo-lidstaten¹⁾ — Verenigde Staten

Bron: OESO. Eurostat geeft dezelfde cijfers. SIPRI voor NAVO-gemiddelde.
¹⁾ Gewogen gemiddelde.

2.5 Defensie-uitgaven per NAVO-lidstaat, 2013

Bron: Eurostat. SIPRI voor NAVO-gemiddelde, Canada, Albanië, de Verenigde Staten en Turkije.
¹⁾ Gewogen gemiddelde.

Verschillende bronnen

Net als in de meeste andere landen maakt het Nederlandse ministerie van Defensie elk jaar haar jaarverslag met daarin de uitgaven aan defensie openbaar. CBS verdeelt deze uitgaven en die van andere overheidsinstanties volgens de zogenoemde COFOG-indeling (Classification of the Functions of Government), een internationale standaardclassificatie van verschillende overheidsuitgaven naar functie. Defensie is er daar één van; andere functies zijn bijvoorbeeld onderwijs of volksgezondheid. Doordat veel nationale statistische instituten dezelfde indeling gebruiken, kunnen de uitkomsten zonder definitieverschillen met elkaar worden vergeleken. Overkoepelende internationale organisaties zoals Eurostat en de OESO publiceren de uitkomsten. Deze data hebben echter twee nadelen: het maken van een COFOG-indeling kost tijd, waardoor het laatst beschikbare jaar voor de meeste landen op het moment van schrijven 2013 is. Voor Nederland is 2014 door CBS al wél beschikbaar gesteld. Daarnaast zijn niet van alle landen ter wereld COFOG-statistieken beschikbaar.

Voor landen waarvoor geen COFOG-statistieken beschikbaar zijn, is in deze publicatie gebruik gemaakt van gegevens van SIPRI (Stockholm International Peace Research Institute). SIPRI⁶⁾ is een door de Zweedse overheid gefinancierde instelling die onderzoek doet naar internationale bewapening en conflicten. Deze organisatie verzamelt en publiceert ook nationale defensie-uitgaven. Zij baseert zich hierbij op jaarverslagen van de nationale ministeries van Defensie en data van organisaties als de NAVO. Het nadeel van deze data is dat niet alle landen precies dezelfde definitie van defensie-uitgaven hanteren. Hierdoor zijn de verschillende nationale uitgaven minder goed met elkaar vergelijkbaar dan die volgens de COFOG-indeling. Het voordeel van SIPRI is echter dat zij ook data publiceert over landen als China en Rusland en dit daarnaast sneller doet: op dit moment is het meest recente jaar 2014. Overigens ontbreken er wel een aantal landen, te weten: Cuba, Haïti, Noord-Korea, Birma, Somalië, Jemen, Irak en voormalig Joegoslavië.

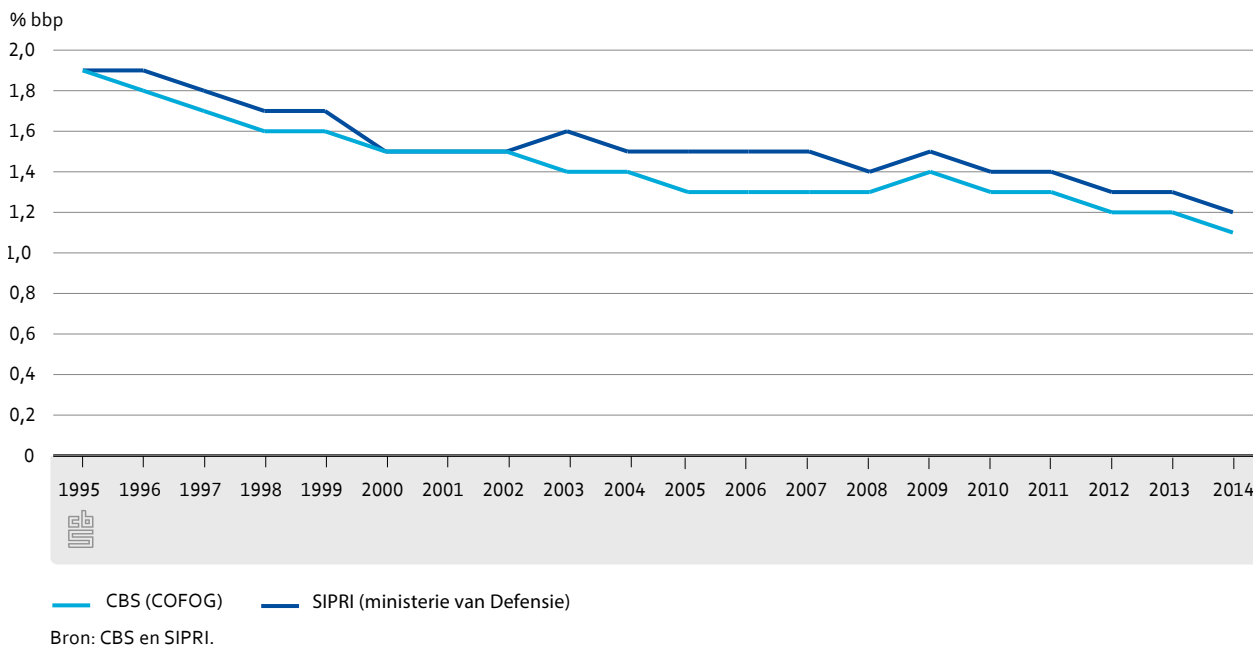
SIPRI baseert zich zoveel mogelijk op overheidsmateriaal dat publiek beschikbaar is. Zij combineert alle beschikbare data met eigen schattingen om zo op een cijfer uit te komen dat aan de eigen definities voldoet. Voor China baseert SIPRI zich op verschillende openbare overheidspublicaties voor gedeeltes van de defensie-uitgaven. Omdat niet alle informatie over de defensie-uitgaven openbaar is, moeten bepaalde uitgaven worden bijgeschat op basis van extern onderzoek.⁷⁾ De uitkomsten kennen daarom een onbekende foutmarge. Dit geldt niet alleen voor China; ook de defensie-uitgaven van Rusland en Saoedi-Arabië moeten grotendeels worden geschat.

Voor Nederland baseert SIPRI zich op het jaarverslag van het ministerie van Defensie. Deze cijfers publiceert het CBS overigens zelf ook (op StatLine) en gaan terug tot en met 1929. Gemeten als percentage van het bbp was het verschil tussen de twee bronnen de laatste twintig jaar nooit groter dan 0,2 procentpunt. De uitgaven aan defensie zijn volgens het ministerie meestal hoger dan die volgens de COFOG-indeling, omdat het ministerie over het algemeen een uitgebreidere definitie van de defensie-uitgaven hanteert. Zo ziet het ministerie de uitgaven aan bijvoorbeeld de marechaussee en de politiemissie in Afghanistan als defensie-uitgaven, terwijl deze er volgens de COFOG-indeling buiten vallen. Daarnaast zijn er nog enkele andere, kleinere definitieverschillen.

⁶⁾ SIPRI (2015c).

⁷⁾ Wang (1999).

Nederlandse uitgaven aan defensie volgens de twee bronnen

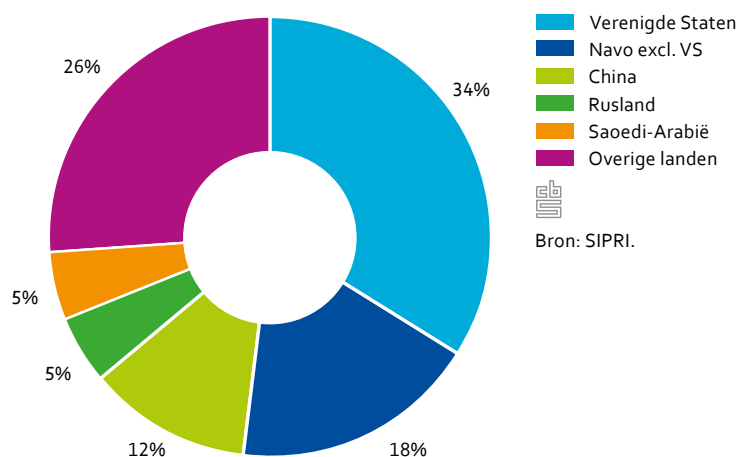

In dit artikel worden zoveel mogelijk de data uit de COFOG-indeling gebruikt voor internationale vergelijkingen tussen NAVO-lidstaten onderling. Data van SIPRI worden vooral gebruikt om het geheel van de NAVO-uitgaven aan defensie te vergelijken met die van China en Rusland. Door het gebruik van schattingen en definitieverschillen dienen de uitkomsten slechts ter indicatie. De historische data op basis van de jaarverslagen van het Nederlandse ministerie van Defensie worden alleen gebruikt voor een vergelijking in de tijd in figuur 2.1, en dus niet voor een internationale vergelijking.

3. De NAVO vergeleken met de rest van de wereld

Om de ontwikkelingen binnen de NAVO in een wereldwijd kader te kunnen plaatsen, moet er gebruik worden gemaakt van de minder geharmoniseerde statistieken van SIPRI, gebaseerd op jaarverslagen van de ministeries van Defensie per land (zie kader). Wereldwijd liepen de defensie-uitgaven in 2014 op tot 1 767 miljard dollar. De NAVO was goed voor 52 procent van deze uitgaven. Hiervan was 34 procentpunt afkomstig van de Verenigde Staten en 18 procentpunt van overige NAVO-lidstaten. China, Rusland en Saoedi-Arabië (die na de VS op de plaatsen twee, drie en vier staan) waren verantwoordelijk voor 22 procent van alle defensie-uitgaven. De overige defensie-uitgaven werden gedaan door andere landen buiten de NAVO.

3.1 Verdeling uitgaven aan defensie wereldwijd, 2014

Na de val van de Muur bleven de VS een tijd lang als enige supermacht over. Hierin begint echter verandering te komen. Vooral de opmars van China is ronduit spectaculair te noemen. In 1994 bedroegen de uitgaven van de Chinese overheid aan defensie slechts 3,5 procent van die van de VS. Twintig jaar later, in 2014, was dit percentage vertienvoudigd. Zou worden gecorrigeerd voor verschillen in koopkracht, dan zou het Chinese percentage nog hoger liggen. Vanwege de lage Chinese lonen en materiaalkosten kan door de Chinese overheid in eigen land immers meer worden gekocht voor hetzelfde geld dan bijvoorbeeld het geval is in de Verenigde Staten. De militaire uitgaven van China lopen in de pas met haar economische ontwikkeling: gemeten over het laatste decennium bedroegen de defensie-uitgaven tussen de 2,0 en 2,2 procent van het bbp.

3.2 Waarde van uitgaven aan defensie, gerelateerd aan de Verenigde Staten

	1989	1994	1999	2004	2009	2014
	VS=100					
Verenigde Staten	100	100	100	100	100	100
NAVO excl. de Verenigde Staten	42,2	47,4	66,5	55,4	48,9	50,8
China	3,8	3,5	7,3	8,6	16,7	35,5
Rusland/Sovjet-Unie	71,9	4,7	2,3	4,5	7,7	13,8
Saoedi-Arabië	2,1	5,0	6,5	4,5	6,2	13,2

Bron: SIPRI.

Ook de defensie-uitgaven van Rusland en Saoedi-Arabië stegen de laatste jaren veel sterker dan die van andere landen. De stijging in Saoedi-Arabië hangt samen met de instabiele geopolitieke situatie in de regio en de grote financiële reserves van de overheid door de olieverkopen. De Russische uitgaven aan defensie stegen van 2,3 procent van die van de VS in 1999 naar 13,8 procent in 2014. In 1989, toen er nog sprake was van de Sovjet-Unie, bedroeg dit percentage nog 71,9 procent. De Sovjet-Unie was uiteraard wel groter dan het huidige Rusland.

De defensie-uitgaven van de rest van de NAVO als percentage van die van de VS steeg in 1996 sterk doordat Frankrijk in dat jaar (na dertig jaar afwezigheid) weer deel ging uitmaken van de militaire organen binnen de NAVO. Het percentage liep in het eerste decennium na de eeuwwisseling echter terug tot 48,9 procent, vooral doordat de Verenigde Staten na de aanval op de Twin Towers in 2001 militair actiever werden. Sinds de eerder genoemde Budget Control Act van 2011 daalden de uitgaven aan defensie van de VS sneller dan die van de rest van de NAVO, waardoor het percentage weer licht opliep.

Onder druk van de crisis in Oekraïne hebben veel Centraal-Europese landen en enkele Noord-Europese landen hun geplande budgetten voor militaire uitgaven in 2015 weer verhoogd. In mindere mate is dit ook het geval in West-Europa. Duitsland voorziet een lichte daling van haar defensie-uitgaven in 2015, waarna het in 2016 weer meer wil uitgeven.⁸⁾ Ook België wil meer gaan uitgeven, onder andere aan een zogenaamd cyberleger om alles wat met internet en dataverkeer te maken heeft te beveiligen. Ook wil het meer investeren in drones.⁹⁾ Nederland wil extra geld voor defensie vrijmaken om de slagkracht van de krijgsmacht te vergroten en knelpunten aan te pakken, zoals achterstallig onderhoud, tekorten aan munitie en voorraden reserveonderdelen. Op Prinsjesdag wordt bekend gemaakt hoeveel geld Defensie er in 2016 bij zal krijgen.

Ondanks de dalende trend van de laatste jaren in Frankrijk en Groot-Brittannië, staan beide landen nog wel op respectievelijk de vijfde en zesde plaats op de wereldranglijst van nationale defensie-uitgaven in 2014. Zij staan boven India, Duitsland en Japan. De top tien wordt afgesloten door Zuid-Korea. Nederland is terug te vinden op plaats 23. Uitgedrukt als percentage van het bbp bezetten de Nederlandse uitgaven aan defensie overigens de 86e plaats. Deze lijst wordt aangevoerd door Oman (12 procent van het bbp), en Saoedi-Arabië (10 procent van het bbp). Ook Israël en de Verenigde Arabische Emiraten staan binnen de top tien, met defensie-uitgaven die meer dan 5 procent van het bbp beslaan.

4. Aantal militairen in Nederland en vergelijkbare landen

Naast de uitgaven aan defensie zijn er tal van andere factoren die militaire sterkte bepalen; niet overal worden de uitgaven bijvoorbeeld even efficiënt ingezet. Daarnaast zeggen de uitgaven aan defensie weinig over de in het verleden opgebouwde militaire capaciteit van een land. Om toch de slagkracht van de verschillende nationale krijgsmachten te kunnen vergelijken wordt daarom wel gekeken naar het aantal militairen per land. Ook dit kent echter zijn beperkingen. Zo hangt de slagkracht mede af van welke wapens een land ter beschikking heeft. Het al dan niet bezitten van kernwapens is in dit kader van groot belang. Daarnaast zegt een vergelijking van de hoeveelheid militairen pas iets als het niveau van bewapening en training per land niet erg verschilt. Zo heeft Noord-Korea een paramilitair leger van enkele miljoenen (veelal) ongewapende boeren dat onvergelykbaar is met de Nederlandse situatie. De omvang van het Nederlandse leger kan daarom het best vergeleken worden met landen

⁸⁾ SIPRI (2015a), p. 6.

⁹⁾ VRT Nieuws (2015).

met krijgsmachten met vergelijkbare taken: de bescherming van het eigen grondgebied, het leveren van een bijdrage aan de internationale vrede en veiligheid en de ondersteuning van civiele autoriteiten. Dit kan met data van het IISS (International Institute for Strategic Studies).¹⁰⁾

4.1 Aantal militairen per inwoner per land en defensie-uitgaven, 2012

	Aantal militairen	Bevolking (miljoenen)	Militairen per 100 000 inwoners	Defensie-uitgaven in miljoenen dollars
Duitsland	251 465	81,4	309	46 471
Frankrijk ¹¹⁾	238 591	65,1	366	60 035
Italië ¹¹⁾	184 532	61,0	303	33 733
Verenigd Koninkrijk	174 030	62,7	278	58 496
Canada	65 700	34,0	193	20 375
Australië	56 552	21,8	259	26 217
Nederland ¹¹⁾	37 368	16,6	225	10 365
België	34 366	10,4	330	5 169
Denemarken	18 628	5,5	339	4 422

Bron: IISS (2012), zoals bewerkt in HCSS (2012), p. 29. Defensie-uitgaven: SIPRI.

¹¹⁾ Aantallen militairen exclusief paramilitaire eenheden zoals de marechaussee en de gendarmerie.

Afgezet tegen het inwonertal beschikte Nederland in 2012 over de kleinste krijgsmacht van de Europese landen in de vergelijking. Alleen Canada beschikt verhoudingsgewijs over een kleinere krijgsmacht.¹¹⁾ De relatie tussen het aantal militairen en de defensie-uitgaven blijkt niet eenduidig: zo heeft het Verenigd Koninkrijk na Frankrijk de hoogste defensie-uitgaven, maar is het aantal militairen daar lager dan in Duitsland, Frankrijk en Italië. De grootste legers worden onderhouden door Rusland, China en de Verenigde Staten. Ook India en Noord-Korea zouden meer dan een miljoen militairen in dienst hebben.¹²⁾ Doordat de lonen en materiaalkosten in de VS echter veel hoger liggen, zijn de defensie-uitgaven van deze landen ondanks de grote legers nog steeds fors lager dan in de Verenigde Staten.

5. Conclusie

Nederland heeft een relatief klein leger en kent in vergelijking met andere NAVO-landen relatief lage uitgaven aan defensie. De Nederlandse uitgaven aan defensie dalen bovendien al decennia. Dit is ook het geval bij de meeste andere NAVO-lidstaten. Slechts een enkel land behaalde in 2013, naast voortrekkers de Verenigde Staten en Groot-Brittannië, de NAVO-norm. Ook in genoemde landen daalt het budget de laatste jaren echter stevig. De verhoudingen tussen de verschillende internationale militaire machtsblokken zijn sinds de val van de Muur aan het verschuiven. De laatste tien jaar lijkt dit proces zich te versnellen. De militaire budgetten van landen als China, Rusland en Saoedi-Arabië komen steeds meer in de buurt van die van de Verenigde Staten. Toch domineerde de NAVO ook in 2014

¹⁰⁾ IISS (2012).

¹¹⁾ HCSS (2012), p. 29.

¹²⁾ IISS (2012).

nog steeds de globale defensie-uitgaven. De conflicten in het Midden-Oosten en Oekraïne lijken er voor te zorgen dat Nederland en andere NAVO-lidstaten hun militaire budgetten weer gaan opschroeven.

Literatuurlijst

Defensie (2015), www.defensie.nl.

HCSS (2012), De waarde van defensie.

IISS (2012), The International Military Balance 2012. Zoals gepubliceerd op: https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_number_of_military_and_paramilitary_personnel

Reformatorisch Dagblad (2015), Defensie krijgt waarschijnlijk opnieuw beschikking over tanks (13-01-2015).

Rekenkamer (2015), <http://vervanging-f16.rekenkamer.nl/nl/over-de-f-16>

SIPRI (2015a), Military spending in Europe in the wake of the Ukraine crisis (13-04-2015).

SIPRI (2015b), Trends in world military expenditure, 2014, SIPRI Fact Sheet, April 2015.

SIPRI (2015c), Military Expenditure Database, <http://milexdata.sipri.org>

VRT Nieuws (2015), Belgisch leger krijgt cybercomponent naast traditionele land-, lucht- en zeemacht (07-04-2015).

Wang, S. (1999), The military expenditure of China, 1989-98, SIPRI Yearbook 1999.

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2014–2015	2014 tot en met 2015
2014/2015	Het gemiddelde over de jaren 2014 tot en met 2015
2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2014 en eindigend in 2015
2012/'13–2014/'15	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2012/'13 tot en met 2014/'15

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress

Studio BCO, Den Haag

Ontwerp

Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70, fax 070 337 59 94
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2015.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits CBS als bron wordt vermeld.